

УДК 630.907.1

**Володимир СНІТИНСЬКИЙ, Петро ГРИЦИШИН,
Юрій ЧОРНОБАЙ**

ПРОБЛЕМИ АГРАРНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В РЕГІОНІ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сталий розвиток регіону повинен базуватися на комплексному підході до розвитку окремих його галузей. Необхідність такого підходу особливо актуальна при плануванні сільськогосподарської політики при створенні умов, які б сприяли сталому веденню сільського господарства і розвитку сільських районів. Необхідно внести значні корективи в сільськогосподарську, екологічну і макроекономічну політику як на національному, так і на регіональному рівнях. Автори роблять спробу створити концептуальну схему комплексного підходу до розвитку сільських районів Львівської області в контексті загальносвітових тенденцій сталого розвитку.

Конференція Організації Об'єднаних Націй, присвячена навколишньому середовищу і сталому розвитку, дала початок новому підходу, побудованому на усвідомленні неподільності охорони навколишнього середовища і розвитку виробництва. Поставлена мета спрямувати суспільну думку на вирішення в наступному столітті гармонізації потреб суспільства та можливостей природного потенціалу.

Сьогодні, на зламі тисячоліть, незважаючи на позитивні результати в суспільному поступі, загальні тенденції в галузі природокористування не покращилися. Продовжує погіршуватись стан навколишнього середовища, а повноцінні екологічні проблеми, як і раніше, безпосередньо не пов'язуються, або мало пов'язані із змінами соціально-економічних умов в різних країнах світу, а особливо в країнах пострадянського простору. Збільшуються викиди відходів виробництва, особливо токсичних речовин і парникових газів. Бідність сприяє деградації природних ресурсів, зокрема земельних. Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції продовжує знижуватись, загострюючи для найбільш вразливих верств населення проблеми продовольчої безпеки і стану здоров'я. Як на глобальному, так і на національних рівнях інтенсивність споживання відновлюваних ресурсів — прісної води, лісів, верхнього шару ґрунту — перевищує їх природні темпи відновлення, що, поза всяким сумнівом, неприпустимо і тому вимагає раціонального їх освоєння [1, 6].

За минуле десятиріччя від проведення конференції в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) стало зрозумілим, що національна політика сталого розвитку держави має базуватися на збалансованому розвитку регіонів. Більше зусиль вимагають засоби комплексних підходів до питань сталого розвитку. Враху-

вання цього особливо актуально у разі формування регіональної аграрної політики. Для створення умов, які б сприяли сталому веденню сільського господарства і розвитку сільських районів необхідно внести значні корективи щодо сільськогосподарської, екологічної і макроекономічної діяльності як на національному, так і на регіональному рівнях. Завдання тут полягає в сталому нарощуванні обсягів виробництва продуктів харчування і підвищення продовольчої безпеки, що потребує впровадження нових, зрозумілих для громадськості ініціатив в галузі управління, планування, освіти, використання економічних стимулів і розробки відповідно нових технологій, які забезпечать:

- стабільне постачання адекватним, з точки зору споживчих властивостей, продовольством, доступ до цих продуктів вразливих груп населення, а також виробництво для продажу;
- зайнятість і умови для отримання прибутку з метою зниження гостроти проблеми бідності (особливо в гірських та передгірних районах);
- раціональне використання природних ресурсів, зокрема земельних, та охорону довкілля.

Успіху в розв'язанні цих завдань можна досягнути не тільки через збереження і нарощування потенціалу найбільш родючих сільськогосподарських земель, але й відновлюючи земельні ресурси із меншим господарським потенціалом. Це завдання особливо актуальне для Львівщини, прогноз розвитку якої передбачає орієнтування, поряд з іншими видами діяльності, переважно на розвиток сільськогосподарського виробництва та переробної промисловости [2—5]. Дана стаття є спробою створити концептуальну схему комплексного підходу до розвитку сільських районів Західної України, в тому числі і Львівщини, в контексті загальносвітової методології сталого розвитку.

Програмні галузі сталого сільськогосподарського розвитку в регіоні.

Завдання та цілі

Україна, знаходячись в процесі переходу від планової до ринкової системи ведення господарства, ще не створила своєї послідовної національної політики сприяння сталому веденню сільського господарства і розвитку сільських районів, яка б враховувала екологічні засади в економічній діяльності. Тому комплексна оцінка впливу такої регіональної політики на ефективність функціонування продовольчого і сільськогосподарського сектору, продовольчу безпеку, добробут сільського населення і міжнародні торгові відносини є необхідною для розробки адекватних заходів забезпечення власне продовольчої безпеки в регіоні. Це можливе лише за рахунок зростання сільськогосподарського виробництва на сталій основі та досягнення істотного поліпшення постачання населення продовольством і традиційними продуктами харчування [3, 4].

В концептуальній схемі, що пропонується, передбачається розвиток наступних програмних галузей розвитку регіону.

1. Формування сільськогосподарської політики, планування і управління, які враховують багатофункціональність сільського господарства щодо продовольчої безпеки і сталого розвитку

Основою для діяльності в цій програмній галузі є усвідомлення того, що забезпечення сталого розвитку досягається тільки у тісному взаємозв'язку сек-

торальної і макроекономічної політики із екологічними втратами, врахування попередніх навичок і досвіду в т.ч. неадекватності інструментів спостережень та аналізу. Планування та управління відповідно мусять:

- опиратись на існуючу національну політику, яка стосується зовнішньої торгівлі, політики ціноутворення, політики в галузі сільськогосподарських субсидій і податків, а також міжрегіональної і регіональної економічної інтеграції;
- здійснювати таку політику, яка матиме позитивний вплив на систему землеволодіння і права власності, встановлення і визначення мінімального розміру земельної ділянки, що забезпечить виробництво, але перешкоджатиме подальшій фрагментації цілісних земельних комплексів;
- враховувати демографічні тенденції (особливо в гірських і передгірних районах) і переміщення населення, визначити ключові галузі у сфері сільськогосподарського виробництва окремих районів;
- здійснювати моніторинг політики щодо вдосконалення агротехнологій (збирання, зберігання, обробки, розподілу і збуту продукції) на місцевому, регіональному і національному рівнях;
- формувати місцеві плани екологічних дій, які передбачають взаємопов'язану діяльність в галузі також використання інших природних ресурсів, пасовищних угідь, лісів, дикої природи;
- сприяти проведенню соціально-економічних досліджень і формуванню політики, спрямованої на заохочення сталого сільськогосподарського розвитку, особливо на території вразливих екосистем і густонаселених районів;
- виявляти проблеми, сприяти дослідженням у галузі зберігання і розподілу, що впливають на пропозицію продуктів харчування;
- сприяти підприємництву в сферах виробництва і розподілу продукції з метою впровадження більш досконалих систем у практику.

2. Забезпечення багатовекторності диверсифікації сільськогосподарської і несільськогосподарської зайнятості, а також розвитку інфраструктури

Землі сільськогосподарського призначення в регіоні обмежені. Для задоволення попиту на сільськогосподарські сировинні товари і уникнення поширення сільськогосподарської діяльності на вразливі екосистеми необхідна інтенсифікація сільського господарства. Розвиток спеціалізованих виробничих систем призводить до екологічних стресів і коливань ринку. Існує необхідність інтенсифікації сільського господарства шляхом диверсифікації виробничих систем з метою досягнення максимальної ефективності в процесі використання місцевих ресурсів при одночасному зведенні до мінімуму екологічних і економічних ризиків. В передгірних і гірських районах, де неможлива інтенсифікація сільського господарства, слід розвивати інші можливості надомного виробництва, використання ресурсів дикої природи, аквакультури, рибальства і такі несільськогосподарські види діяльності, як, наприклад, виробництво продукції легкої промисловості, обробка сільськогосподарської сировини, агробізнес, відпочинок і туризм.

Цілями цієї програмної галузі є:

- сприяння самодостатності, самозабезпечення фермерів у справі ство-

- рення і вдосконалення інфраструктури сільських районів;
- сприяння передачі екологічно безпечних технологій для комплексних систем виробництва і ведення сільського господарства, зокрема місцевих технологій і методів раціонального використання біологічних ресурсів та екологічних процесів, включаючи агролісівництво, збереження і раціональне використання дикої природи, аквакультуру, внутрішнє рибальство і тваринництво;
 - створення робочих місць в аграрному і неаграрному секторах, особливо для бідних верств населення, і осіб, що проживають на маргінальних землях, з врахуванням пропозицій щодо альтернативних джерел засобів до існування, зокрема, на гірських територіях, зонах, порушених гірничо-хімічною діяльністю;
 - формування підприємництва в сферах агротуризму, рекреації, малого і середнього бізнесу на засадах попередження забруднення і мінімізації відходів.

3. Збереження і відновлення земель

За даними Державного земельного кадастру загальна площа земель України становить 60354,8 тис. га, з яких 72 % займають землі сільськогосподарського призначення. Наслідком цього є висока розораність сільськогосподарських угідь, що становить близько 78 % і є однією з найвищих у Європі. Для прикладу, в Швейцарії цей показник рівний 25 %, а в Австрії — 40 %.

Нинішня система землекористування в регіоні визначається як давньою освоєнністю території, усталеною системою сільських поселень, так і низьким техніко-технологічним рівнем виробництва. Ці обставини визначають низький рівень продуктивності сільськогосподарського виробництва, деградацію ґрунтового покриву, погіршення параметрів функціональних процесів в ґрунті, зменшення біорозмаїття [4].

Деградація земель є найбільш масштабною екологічною проблемою Західної України. Погіршення балансу мінерального живлення (зона Полісся, Прикарпаття) спричинено зменшенням внесення в Україні мінеральних добрив — 415 тис. тон в 1999 році проти 4,2 млн. тон 1990 році. Спостерігається стійка тенденція до зростання площ кислих ґрунтів в регіоні. Відновлення родючості цих ґрунтів потребує щорічного комплексного внесення вапнякових матеріалів та органічних добрив. Продуктивність величезних площ земель зменшена виведенням їх із користування внаслідок діяльності гірничо-хімічних підприємств (Яворівський, Миколаївський, Сокальський р-ни Львівської області, Калуський р-н Івано-Франківської області) та невираженим землекористуванням передгірних та гірських угідь. Зусилля по відновленню цих територій мають по-що обмежений успіх.

В той час як плануванням землекористування і зонування земель передбачено довгострокове розв'язання проблем деградації земель, завдання сталого розвитку цих районів, як нам видається, має стати впровадження програм збереження і відновлення деградованих і порушених земель. Для цього необхідні програми щодо усунення технологічних, соціальних і економічних причин деградації земель в цих районах. Потребує вдосконалення структура землеводіння, ціноутворення, стимулювання участі місцевих громад в процесі планування, впровадження і забезпечення реалізації місцевих планів екологічних

дій в галузі збереження і відновлення родючості земель. Важливим тут є збір, реєстрація і поширення інформації про місцеву практику збереження і відновлення земельних ресурсів та практику відновлення подібних територій в Польщі, Словаччині, Румунії, Угорщині, систему ведення там сільськогосподарської діяльності з метою пропаганди на Україні позитивного досвіду в цій галузі.

4. Живлення рослин з метою нарощування сільськогосподарської сировини

Виснаження поживних для рослин речовин, які містяться в ґрунті, є вагомою проблемою, що призводить до зниження родючості ґрунту. Віддача поживних речовин із ґрунтів перевищує їх надходження до ґрунту в 3—4 рази (особливо біля обласних центрів і районних містечок). Комплексний підхід до живлення рослин, забезпечення усталеного постачання рослин поживними речовинами для збільшення майбутніх врожаїв, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу і продуктивності ґрунтів є обов'язковою умовою сталого розвитку сільськогосподарських районів, що знаходяться у зонах впливу урбанізованих територій.

Управління та планування тут спрямовує:

- стратегію галузі забезпечення рослин поживними речовинами;
- оптимізацію використання як органічних, так і неорганічних джерел поживних речовин з метою підвищення ефективності і продуктивності сільського господарства;
- розробку і стимулювання процесів, спрямованих на утилізацію органічних і неорганічних відходів у ґрунт без шкоди для людського організму, довілля, оселищ тварин, зростання рослин.

5. Екологізація освіти, сприяння розвитку людських ресурсів і забезпечення участі населення в екорозвитку сільських районів

Під час землекористування що практикується нині, часто не враховуються існуючі потенційні можливості, продуктивність і лімітуючі чинники, а також їх просторова розмаїтість на місцевому рівні. Хоча методи нарощування виробництва і, відповідного до цього, збереження земельних і водних ресурсів вже розроблені, вони не знаходять широкого або систематичного застосування в регіоні.

Екологізація в освіті спонукає до необхідного систематизованого підходу щодо визначення таких форм землекористування і нарощування виробництва, що були б сталими для кожного конкретного типу ґрунтів і кліматичної зони, включаючи створення економічних, соціальних і організаційних механізмів їх впровадження. Цілями цієї програмної галузі є:

- розширення і поглиблення участі населення і суспільних організацій, молоді, місцевих громад і дрібних фермерів у збалансованому веденні сільського господарства і забезпеченні екорозвитку сільських районів;
- екологічна освіта соціальних груп (фермерів, службовців, жінок-домогосподарок) з методів біологічного землеробства в присадибному господарюванні, дрібногуртового тваринництва, дрібнотоварної переробки продукції тощо;
- створення, зміцнення і розвиток служб сільськогосподарської пропаганди та сприяння самоорганізації підприємницьких структур сільського населення;

- децентралізація процесу прийняття рішень на низовому, самоврядному рівні із залученням зацікавленої громадськості.

Висновки

Розв'язання проблем аграрного землекористування Львівщини пов'язане із впровадженням засад сталого розвитку окремих сільських районів. Це передбачає екологічно орієнтоване і соціально спрямоване вдосконалення планування, управління, освіти і інформаційну діяльність в галузі сільськогосподарського виробництва та використання земельних ресурсів, тобто:

- створення і методично-інформаційне підтримання районних та сільських груп планування, раціонального використання і збереження сільськогосподарських земельних ресурсів, сприяння виявленню існуючих проблем, пошуку технічних управлінських рішень, а також впровадженню місцевих планів екологічних дій;
- формування на локальних рівнях комплексного підходу до планування і раціонального ведення сільського господарства на засадах сталого розвитку сільських районів західної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програма дій з подальшого впровадження „Порядку денного на XXI століття” (Ріо + 5) // Прийнята на XIX спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН 23—28 червня 1997 р. / Вид. „Інтелсфера”. Київ. 2000. 185 с.
2. Стратегія екологічної безпеки (регіональний компонент) / Під ред. *М. І. Долішнього, В. С. Кравціва*. Львів. 1999. 148 с.
3. Звіт „1999. Україна. Людський розвиток”. Програма Розвитку ООН. Київ. 2000. 81 с.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1999 році / Міністерство екології та природних ресурсів України. Київ. 2000. 194 с.
5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 році / Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України Київ. 1999. 84 с.
6. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні / Національний екологічний центр України. Київ, 1993. 95 с.

SUMMARY

Volodymyr SNITYNSKY, Petro HRYTSYSHYN, Yuri CHORNOBAY

THE PROBLEMS OF AGRICULTURAL LAND EXPLOITATION IN LVIV REGION ACCORDING TO STABLE DEVELOPMENT

Comprehensive approach to progressing agriculture of Western regions of Ukraine on the basis of the methodology of sustainability development and environmental protection accepted UNO on Conference in Rio de Janeiro (1992) is designed. Forming agricultural policies with allowance for multifunctionality of agriculture, supply polyvectority of an agriculture, conservation and revival of grounds, magnification of productivity of agricultural raw and ecologisation of enlightenment of the population is envisioned.